

Коваленко Коваленко

Актуалізація фразеологічних одиниць у діалектному тексті

Studia Ukrainica Posnaniensia 3, 127-133

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ

НАТАЛІЯ КОВАЛЕНКО

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський — Україна

AKTUALIZACJA JEDNOSTEK FRAZEologiczNYCH W TEKŚCIE GwarowYM

NATALIA KOWALENKO

Uniwersytet Narodowy im. Iwana Ohijenki w Kamieńcu Podolskim,
Kamieniec Podolski — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule opisano osobliwości użycia jednostek frazeologicznych (frazemów) we współczesnych tekstach gwarowych południowo-zachodniego narzecza. Analiza frazemiki na podstawie tekstów gwarowych może ujawnić zarówno nieutralne wcześniej jednostki, jak i realizację odrębnych frazemów w sytuacjach kontekstualnych z różnym znaczeniem, odmienną aktualizacją pojęciowego oraz emotywnego planu wyrażania. Szczególnie cennym wydaje się fakt, iż na tle frazeologii ujawnia się poziom kompetencji językowej nosiciela gwary.

ACTUALIZATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN DIALECT TEXT

NATALYA KOVALENKO

Ivan Ohiyenko Kamyanets-Podilskiy State University,
Kamyanets-Podilskiy — Ukraine

ABSTRACT. The article describes the peculiarities of the use of phraseological units in modern dialectal texts of south-western dialect. In particular, the analysis of phraseological units on the basis of dialectal texts identifies either these units are of early non-fixed origin or are realized as phraseological units with different contextual meanings, as different actualizations of semantic and emotive schemes of the plane of expression. The noteworthy fact is that the level of language competence of a dialect speaker and the additional information about the speech reality are analyzed on the basis of phraseology.

Фразеологізми українського діалектного мовлення стали об'єктом ґрунтовних досліджень останніх десятиліть. Емпіричну базу цього рівня мови поповнюють матеріали статей, дисертацій, монографій. Із-поміж публікацій, що фіксують сучасний стан фразеологічної системи діалектів кінця ХХ – початку ХХІ ст., найбільшу цінність мають українські діалектні словники: 1) західнополіських (Г. Аркушин¹, З. Мацюк²), середьополіських гові-

¹ Г. Л. Аркушин, *Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині*, Люблін-Луцьк 2003.

² З. С. Мацюк, *Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся*, Луцьк 2013.

рок (Г. Доброльожа³) північноукраїнського наріччя; 2) східнословобожанських і степових (В. Ужченко та Д. Ужченко⁴), наддніпрянських говірок (В. Чабаненко⁵) південно-східного наріччя; 3) західноволинських (Г. Аркушин⁶), південноволинських (Н. Кірілкова⁷), західноподільських (Н. Коваленко⁸) південно-західного наріччя української мови. Фраземіка лемківських говірок Східної Словаччини зафіксована в словнику Н. Вархол та А. Івченка⁹, великі фраземні можливості однієї говірки доводять праці Ю. Громика, М. Лесюка^{10, 11}. Лексикографічні праці підтверджують надзвичайно багатий фонд стійких сполучень слів, активне варіювання фразем в ареальній проекції на усіх рівнях.

Матеріали дисертацій, фразеологічних словників українських говірок фіксувалися від респондентів, як правило, за програмами-питальниками, але багатогранність і специфічність фраземи виявляється в непередбачуваності її семантики, функції, виражальних можливостей у зв'язному тексті. Напр., неможливо було би передбачити існування фраземи зі значенням 'з хати в хату': *зробіу̯ ко̯лиску̯ де̯ре̯у̯л'ану / та̯ку̯ гарну̯ с та̯кими̯ леб'ід'ами / та та̯кої̯ н'і̯ у̯кого̯ у̯се̯л'і не̯ було̯ т'іко̯ у̯ мене // а по̯тому̯ да̯вала̯ ше̯ дру̯гим / да̯вала̯ / то̯ тайа̯ ко̯лиска̯ хо̯дила̯ по̯ се̯л'і̯ йак̯ мо̯ло̯да̯ про̯сити̯ // о / то̯ ус'і̯ д'іти̯е̯ на̯ н'і̯й̯ виросли̯* (с. Вишнівчик Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); 'запрошувати останніх гостей на весілля': *до̯п'іру̯ у̯же̯ у̯вече̯р'і̯ у̯ суботу̯ во̯на̯ го̯бро̯сила̯ у̯сіх̯ і̯ н'і̯шла̯ на̯ притпо̯сл'етку̯ / йак̯ ус'іх̯ оп'роси̯ то̯ у̯же̯ їде̯ у̯вече̯р'і̯ нав'іт' і̯ н'і̯зно̯ їде̯ до̯ мо̯ло̯до̯го̯* (с. Заставці Старосинявського р-ну Хмельницької обл.).

Бажаної інформативності можна досягти й завдяки використанню методу автокоментування, коли респондента просять прокоментувати значення лексеми (компонента фразеологізму), як правило, із затемненою семантикою. Така інформація є надзвичайно показовою, тому що дані стосуються не тільки формальної структури, значення, ступеня яскравості конотативного складника, а й часової характеристики (колись чули, розказували старші люди, розказувала мама тощо). Інформатор, напр., дає таке пояснення лексеми *гармани* — *гарма̯ни̯ ро̯ска̯зує̯ / йа̯к'іс' ба̯тки̯ / дур̯ниці̯'і̯ // пли̯те̯ ка̯же̯ гарма̯ни̯; каня̯ — кан'а̯ ви̯дно̯ п'та̯шка̯ йа̯кас' / це̯ не̯ во̯рона̯ // ка̯же̯ с'іла̯ йа̯кас' кан'а̯ на̯ до̯ш'че̯* (с. Станіславівка Вінковецького р-ну Хмельницької обл.); у подільських говірках не змогли пояснити значення слова *трістя*, але знають вираз

³ Г. М. Доброльожа, *Красне слово — як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій*, Житомир 2003; Г. М. Доброльожа, *Фразеологічний словник говірок Житомирщини*, Житомир 2010.

⁴ В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, *Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу*, Луганськ 2013.

⁵ В. А. Чабаненко, *Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпряниці*, Запоріжжя 2001.

⁶ Г. Л. Аркушин, *Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині*, Люблін-Луцьк 2003.

⁷ Н. В. Кірілкова, *Матеріали до фразеологічного словника південноволинських говірок*, Остріг-Рівне 2011.

⁸ Н. Д. Коваленко, *Слова з язика, як бджоли з вулика: матеріали до словника народних порівнянь подільських і волинських говірок Хмельниччини*, Кам'янець-Подільський 2011.

⁹ Н. Вархол, А. Івченко, *Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини*, Пряшів 1990.

¹⁰ М. Лесюк, *Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломійського району)*, Івано-Франківськ 2008.

¹¹ Ю. Громик, *Фразеологізми середньополіської говірки села Липно Ківерцівського району Волинської області*. [в:] *Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*, Житомир 2002, с. 152–170.

зі значенням ‘пропасти, зникнути’: *кажут п'їшла ў тр'їст'а*. Словник буковинських говірок фіксує лексему з таким значенням: *трїстя* — болото, трясовина¹². Отже, в діалектному мовленні деякі лексеми збереглися лише у сталих виразах і втратилися в позафраземному вживанні.

Сьогодні, на думку П. Гриценка, для діалектологічних досліджень важливим є „напрямок не вибіркового (ілюстративного) чи репертуарно заданого добору й опису одиниць і явищ, а суцільного опрацювання значних масивів текстів (із посиленням уваги до ідіолекту, мовної особистості діалектоносія, до різноманітних комунікативних ситуацій, взаємодії вербальних засобів спілкування)”¹³. Для того, щоб досягти докладності у вивченні говірки, говору тощо, чи окремих мовних явищ, треба поєднувати текстові фіксації матеріалу із записами за різноманітними програмами-питальниками.

Вивчення актуалізації фразеологічних одиниць проводилося переважно на матеріалі української літературної мови, за даними масиву діалектних текстів таких досліджень немає.

Джерельною базою для дослідження особливостей уживання фразеологічних одиниць слугували тексти, записані автором від носіїв подільських, волинських, наддністрянських і буковинських говірок південно-західного наріччя української мови впродовж 2000–2012 рр.

Аналіз матеріалу показав, що в текстах діалектного мовлення є специфічні риси, пов'язані з усною формою висловлення. У них можна спостерігати структурно-значеннєві риси фразеологічних одиниць, їх функціональні особливості, семантичну організацію, а особливо контекстуальні можливості. На підставі текстів виявляємо як нефіксовані раніше одиниці, так і реалізацію окремих фразем у контекстуальних ситуаціях із різним значенням, різною актуалізацією смислового, емотивного плану вираження. Особливо цінним є те, що на тлі фразеології розкривається рівень мовної компетенції діалектоносія, додаткова інформація про реальність мовлення в просторі.

Носій говірки, мовець намагається чіткіше й повніше передати співрозмовнику зміст свого повідомлення, найтонші емоції та стани, дошукуючи слова, вдалі фразеологічні одиниці.

1. Виявляємо власне діалектні фраземи з компонентами-регіоналізмами, семантико-структурні моделі яких можуть мати загальноукраїнський тип: *а тубо ли^еши / їа ли^ешила / їа при^ехожу / а хтос' украу // Боже / їа так ви^ери^ешила / жи Чортк'їу хо^диу / за^води^елам* (с. Шманьківці Чортківського р-ну Тернопільської обл.); *шос' йому зро^билос'а у голо^в'і / С'ан'ко з Залу^ча* (с. Залуччя Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); *за^ходит'н'іме^ц' / їак в'ін ўже страш^нї // так'вої Климко во^катиї / а'н'іму' / то во^ни ве^лик'і бу^ли* (с. Завалійки Волочиського району Хмельницької області).

2. Особливо цінним є поповнення емпіричної бази новими, незафіксованими в лексикографічних джерелах, фраземами: ‘голодувати’ — *не^у хо^в'іла їти за'н'ого і не^у п'їшла // зака^зала голо^доуку со^б'і на три дн'і і мама то^д'і поди^вилас'а шо так* (с. Сахкамінь Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.); ‘забавлятися’ — *гратис'а' тожи ни'було чим / тий гл'а^д'їли за^боту са^м'і со^б'і // то ми сиди^{мо} са^м'і ўвечир'і* (с. Браїлівка Новоушицького р-ну Хмельницької обл.); ‘швидко, абияк’ — *так'перше^у ро^били // ро^били*

¹² Словник буковинських говірок, Чернівці 2005, с. 553.

¹³ П. Гриценко, Локалізми у структурі діалектної мови, [в:] „Jazykovedné štúdie”, XXVIII: Súradnice súčasnej slovanskej dialektológie, Bratislava 2010, с. 238.

// а те^нпер *ус'о гала драла / там дивис'а лопло ўже / там по|сунуло|с'а / таї так во|но іе* (с. Слобідка-Рихтівська Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.); *ка|зали / шо та |ж'інка й|ка ўже ва|г'ітна / то іі|її не^н треба н'і прасти / н'і |шити а|би бо|рон' |боже ди|тин' і не^н заў|йе|зати дол'у // чос' так ко|лис' гово|рили; 'байдуже' — ти^нпер зар'ізаў сви|н' у чи ко|рову / ку|тиў |пенс' ійу // ти^нпер здо|ров' і л'уди |пенс' ійу полу|чайут // наї полу|чайут / во|но ме^н і не^н ў |мод'і* (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).

3. Вигуківі фраземи виявляємо в полі дружньої побутової комунікації, коли їх уживання справді актуалізоване: *б|рали ў л'удеї / а |матку б|рали ў гу|рал'ни / була на Пи|ш|читі|енц'ах / таї б|рали ў гу|рал'н'і / таї ўже // а |майеш / а стр'іл'али й|ак / |били / ла|пали й|ак воз|де ў |того / ў Сли|учи|ши|ного* (с. Стрільківці Борщівського р-ну Тернопільської обл.); *с'т'іл'ко це було |радос'т'і / і с'к'іл'ко було |гордост'і / то |боже ти м'її* (с. Залуччя Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); *була сма|шна |каша / ши|но / не^н та|ке й|ак |зара // то|д'і |каша |була сма|шна / шо де / ши|н'ана* (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.); *хо|дила с ко|соіу / та|кій буў ко|сар |хот' куд|а* (с. Сошне Ізяславського р-ну Хмельницької обл.); *лиш ди|тин' і с|поўнило|с' і й|аких два|нац' іт' |рок' іу / то|то ўже буў та|кій пом'і|ч|ник п'ід |хатоў / шо й|а ти дам* (с. Завалля Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.). Зауважимо, що й у вигуківих виразах можна виявляти мовні територіальні риси.

4. Та сама фразема в різних контекстуальних ситуаціях може мати різне значення й актуалізацію смислового, емотивного плану вираження: *й|а |пам'яти гет не^н |мала / н'і за|плакала / н'і н'і|чого // на ма|шину |вил' ізла / бо на ма|шину нас ви|ган'ели 'розгубитися' (с. Бишки Козівського р-ну Тернопільської обл.); бо |мамі|н бат'ко маў п'чоли / |але й|ого роскур|кули|ели / |вигнали й|ого с |хати / |але |пот'ім помален'ко / й|ак то |кажут / даў бог / п'ідв'і|с'а на |ноги / стаў зноў гос|подаром / зноў роз|в' іу пч'іл і так т'і п'чоли ве^ндуц'а 'вибитися з нестатків, стати заможним' (с.мт Теофіполь Хмельницької обл.); й|а|ке ж те |д'е|цтво було // |т'іки п'ідв'і|с'а на |ноги / треба було ко|рову |пасти 'підрости' (с. Сошне Ізяславського р-ну Хмельницької обл.); |д'а|дови с|тало |лекши і п'ішоў в'ін ў |церкву // п'ін й|ак й|ого по|вид' іу / то |дужи здиву|ваўси / шо в'ін п'ідв'і|с'и на |ноги / бо буў ўже й|ого |виспов'ідаў 'видужати' (с.мт Мельниця-Подільська Борщівського р-ну Тернопільської обл.); і ўже п'ідросла ли|бо|да / та|ка зе^нлена була і ва|рили / шо не^н |можна було поди|в|итис'а // |але л'уди |йіли 'несмачне' (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).*

5. В аналізованих текстах спостерігаємо переважне вживання фразем порівняльного типу, зокрема мовці намагаються образно передати відповідний стан: *са|пайемо на |пол'у де|небуд' п'ід |дере^нвом на |земл'у ў|паде^нм й|ак |дрова / і ў'і позаси|л'али* (с. Стара Гута Новоушицького р-ну Хмельницької обл.); *ў кол|госп'і ро|била на |пол'у / і лан|койу була і шо ти не^н хоч / бо |ваша |банка пере^ндо|ва // а ти^нпер ўже не^н |можу / ле^н |жу ўже й|ак та ко|била* (с. Голозубинці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).

6. Непідготовленість та лінійність усного мовлення є причиною повторів як лексем, так і фразеологізмів. Трапляються висловлювання, де реципієнт не може підібрати заміни виразу, а, отже, не може уникнути повтору, напр.: *ко|ли були ізв'ін'ен'й|а по|просили|с'а / шо про|сти нам / |може Бог буў би про|стиў / а так шо ж во|ни й|едно на |другого ви^ну ск|лали // |тайа на з|м'іа ви^ну ск|лала / а тої на |ж'інку ск|лаў* (с. Синяківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.). Повтори фразем трапляються і з метою увиразнення: *Га|лина Сел'іван' іуна*

ўра'чиха / казала до мене^u / Св'їтлана / ти д'їўка на ўс'о се^uло / та'койі не^uма // коси ў мене^u були дуже ве^uлик'ї / куче^uрав'ї / так ѡа во ў Л'уди / ўс'о / ти д'їўка на ўс'о се^uло (с. Залуччя Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.).

Повторне вживання виразу, але в другій половині фрази зі зворотним порядком слів (явище хіазму¹⁴) в деяких текстах може мати стилістичне навантаження — увиразнення: таї тоже ше не^u було меду // ше шейіс'ат д'ругий / т'ретий р'їк / меду не^u було / тоже^u ше було т'ашко (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.). Повторюватися можуть фраземи з варіаціями компонентів, що не впливають на зміст, а, на нашу думку, свідчать про мовну компетентність, словесну майстерність інформатора: ѡакшо д'їўка була та'ка при с'воїм характер'ї / а ѡа вам с'кажу / шо коліс' та'ке було дуже роспоўс'уджене ѡави'шче / шо д'їўчи'на мала св'її характер // і ѡак во'на ўзд'р'їла / шо не^u хоче н'ї поле / н'ї вол'їў / бо не^u буде с ним ѡжити / ѡак ти'ц'нула з'верху руш'ник / а з'низу гар'буз (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); д'їўчина п'їшла до моста таї перетво'рилас'а на в'їўц'у // колі во'ни побачили / ѡїх охо'пнїў страх // по'чаў страх на'ходити на ўс'о се^uло (с. Кульчїївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.).

7. В окремих випадках мовець уживає підряд два сталих вирази з однаковою семантикою, без ознак явища градації, що підтверджує мовленнєву вправність: мама ста'ралас'а / шо'би ўс'ї д'їти були ўб'ран'ї ў но'вому // ўс'о шила нам зо с'татного / готувала ўс'о // уб'їрала так ѡак ма'їе бути / ѡак Бог прика'заў / бо то ўс'ї їшли до ц'еркви (с. Завалля Кам'янець-Подільського р-ну); мона шо хоч куп'ити за грош'ї // тата ї мами с' того св'їта не^u купиш // ми з'нали / шо тре в'їдатис'а ч'есно і в'їночок но'сити // та'кого н'їх'то не^u роб'їў ѡак ти'пер (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).

8. Нагромадження кількох фразем теж можливе в мовленнєвих ситуаціях, коли ці одиниці об'єктивно необхідні: ѡїїї називали' пок'риткоў / то во'на ўже соб'ї м'їсц'е ў т'їм се^uл'ї не^u могла знаїти // то те^uпер називайут по р'їзному / то мама оди'начка / то ше шос' та'ке / а коліс' то не^u було інакшого с'пособу // та л'удина ўже була гет про'пашча / ўже во'на се не^u могла д'ати раду (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); чоло'в'їк / п'їшоў на тої св'їт / п'їшоў ў остан'у п'ут' / л'уди с'ход'ац'ї / т'реба ѡго про'вести (с. Радковиця Городоцького р-ну Хмельницької обл.).

9. Найвищий вияв гострих переживань (як правило, негативних, пов'язаних із трагічними подіями) в розповідях мовці передають частовживаними фраземами: бом'били / та'ке було горе / не^u можна нав'їт роска'зати // ми оку'в'їрувалис' / доїїхали до Чуднова (с. Котелянка Полонського р-ну Хмельницької обл.); а голод / голод ў сорок с'ом'їм роц'ї ни' даї бог н'їкому ска'зати / і ни' пока'зати і ни' роска'зати // л'уди їшли з к'вартчко'їу / хто / ѡакшо мала ди'тину то да'вали че'рпа'чок того / во'ди з ўгирком / ў кол'госп'ї (с. Хребтїїв Новоушицького р-ну Хмельницької обл.).

10. Жива внутрішня форма, гіперболізація, що виявляються у фразеозначенні, притаманні виразам із підсилювальною часткою *аж* у текстах усіх досліджуваних говорів: роб'или ота'к'ї ве'ли'чен'к'ї п'їр'їжечки і на па'тел'н'у / воб'жарили чи на вол'їїц'ї чи ў ѡжиров'ї / то ўже ѡак'ї були смач'нен'к'ї / шо аж ѡазика з'їш' разом з' ними 'дуже смачні' (ст. Дунаївці Хмельницької обл.); але зато та коўба'са та'ка була / шо аж пал'чики об'лижеш (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); і ото з'варимо ти'она / пос'мачимо /

¹⁴ Літературознавча енциклопедія в 2 т., автор-укл. Ю. Ковалів, Київ 2007, т. 2, с. 557.

і так'і ку|сочки не^ве^дличк'і по|р'іже^м / і на|тїхайе^м |тойу|кашойу тио|н'анойу / і вари|мо // то з|валис'а кл'оуки / о / ї|мо / аж за|вухами тр'їш|чит' (с. Лепе-сівка Білогірського р-ну Хмельницької обл.).

11. У сучасних діалектних текстах поширеним є вживання фраземи з таким розшифруванням, поясненням її значення: *се з|начило шо |живо у |Кас'і |буде за|бава // а тим |чисом паруп|ки ро|били |гицл'і / здо|мали і хо|вали ф'ірт|ки (с. Блищанка Заліщицького р-ну Тернопільської обл.); зас|ватайут |д'їучину / і назна|чайут / ў нас ко|лис' ро|били |ку^лку // так нази|валос'е та|ке було с|ватан'е (с. Ставки Заліщицького р-ну Тернопільської обл.); |перше^н були та|к'і ж'ін|ки / а те^н|пер со^н|с'іди // се та|к'і |б'ідн'і ж'ін|ки // шоб мо|гли їм шос'|дати / шо ў|же во|на при|ходе^н / таї|мийе / з|наїе / шо не^н за|спас'ібо / ну а да|вали |хусточку / чи сп'ід|ничку (с. Почапинці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); а |як ру|мини |билисти хто не^н хт'їу |учитиси // те|перки |ка-жут / не^н|ма на |тебе ру|м'іна (с. мт Кельменці Кельменецького р-ну Чернівецької обл.).* Зауважимо, що мовці пояснюють зацікавленому співбесіднику значення обрядових фразем, розуміючи втрату знань про обрядодійства, а відпо-відно й певних номінацій.

12. Для того, щоб конкретизувати, уточнити значення вжитої лексеми, в розповіді можуть вживати й фразеологізм: *у се^н|л'і |жила |мама / доч|ка |Ган'а / і ко|ли во|на п'ідро|сла / во|на бу|ла не^н|ро|зумна / сла|ба на |го|лову (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.); то |була |пара на|в'іки / в'ід по|ч'етку до к'ін|ц'е / а не^н то шо |зараз (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); за|ўж|ди шт|ритали / шо во|на голод|ранка / шо во|на |гола |боса при|їшла / н'ї|якого |посагу не^н при|несла (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.).* Протилежне явище, коли вживають фразеологізм, а далі лексеми з таким самим значенням, надає висловленню інтонації „стишення”, завершеності пер-ред довгою паузою: *і ро|биў і ўс'о / а смерт' при|їшла / таї заб|раўс'а / таї не^н|ма // |тато жи|ў таї хо|ц' т|роха бу|ў би по|ма|гаў (с. Слобідка-Рихтівська Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл.).*

13. Явище висхідної градації на рівні лексема-фразема теж досить поши-рене в усному мовленні: *їа полу|чайу та|к |само т|риста ру|бл'їу / |як |тайа шо н'ї|где не^н ро|била / на |лавоці си|д'їла і її| сонце не^н на|пе^н|к|лос'а (с. Маків Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.); хл'їб полу|чайе|ц'а уку|сний / |добри|ї / |випе^н|че^н|ні|ї хл'їб / ї|їж і |хо|че^н|ц'а (с. Новоставці Теофіпольського р-ну Хмель-ницької обл.); б'їду|вали^е ўс'і ми таї б'їду|єм до |нин'і / б'їду|єм / н'їц / но |к'інц'і не^н с|ход'а|ц'а (с. Соколівка Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.).*

14. Для детального вивчення говірок важливими будуть дані про вживан-ня діалектизмів у складі фразем: *таї ко|лис' / |як не^н |їе / було ба|гато |л'уд'ам |лекше було // ў|же ўс'о / ї|шло на |тан|че / ў|же |л'уди ўс'о |мали (с. Ставки За-ліщицького р-ну Тернопільської обл.); |при|де / |каже здо|роў / шо / н'ї|ма? / не^н вобзе^н|вайе|це / |му|сиш |писок рос|пос|терти / заб|лакати (с. Завалійки Воло-чиського району Хмельницької обл.).* Актуальним є вирішення проблемних пи-тань про просторове буття фразеологізму й власне його компонентів, наявність ареальних кореляцій.

Отже, тексти говіркового мовлення є невичерпним матеріалом для дослі-дження усіх мовних рівнів. Саме на такому матеріалі можна простежити уні-версальність явищ фразеовживання, коли максимально не навантажена в мові одиниця в комунікації стає центральною. Особливо яскраво це спостерігаємо в момент живого спілкування, коли до інформації, повідомлення долучається

респондент, і передача експресії перетягується на фразеологічну одиницю, інтонацію, тон, висоту, темп, сегментні та суперсегментні фонетичні, акцентно-ритмічні характеристики, що є важливими в усній комунікації, а відповідно, й у характеристиці усного мовлення.

Системне дослідження фразем і їх компонентів на матеріалах текстів дає можливість простежити аналогічні явища в різних ареалах однієї мови, або на міжмовному просторі; виявити як нефіксовані раніше стійкі сполучення слів, так і відсутність очікуваних їх компонентів, стійкість різних діалектних явищ; описати ідіолектну специфіку.